

לכל מספר יש שם: זהו רוב יהודי הונגריה שנרצחו בשואה

עד לפני עשור היו מרבית יהודי הונגריה שנספו בשואה לא יותר מנתון סטטיסטי. עתה, לאחר מחקר ארכיוני שערכו ב"יד ושם", אפשר לתת ל-80% מיהודי המדינה שנרצחו בידי הנאצים גם שם וזהות

עופר אדרת 20.10.2017 05:26

עד לפני כמה שנים איש לא ידע דבר על שמואל לדרר. אפילו שמו לא תועד בשום מקום. האיכר ואיש הציבור, שהיה אחד מ-13 היהודים שגרו בכפר ההונגרי הנידח מגיארמצ'קה, נעלם בלי שהותיר אחריו כל זכר.

מבחינה סטטיסטית הוא היה רק מספר. איש אחד מתוך כמיליון קורבנות שואה אלמונים, שאף אחד לא ידע את שמם גם יותר מ-70 שנה אחרי תום מלחמת העולם השנייה. רק באחרונה — עם השלמתו של פרויקט לאיסוף שמות יהודי הונגריה שנרצחו בשואה, שנעשה ב"יד ושם" — קיבל לדרר חזרה את שמו וגם את סיפור חייו. כעת יודעים שם לספר לא רק כי הוא היה קיים, אלא גם מתי נולד (31 ביולי 1864), היכן גדל (בכפר הקטן שבמחוז ברניה), מי היו הוריו (דוד לדרר ופאני הוניג), מה היה שמו של אחיו הצעיר (רז'ו), עם מי התחתן (גיזלה פליישר) וכמה ילדים הביא לעולם (שתי בנות).

כשהפרויקט החל, ב-2007, במאגר שמות קורבנות השואה של יד ושם תועדו שמותיהם של 260 אלף מתוך כ-600 אלף יהודי הונגריה שנרצחו בידי הנאצים, כ-40% בלבד. במלים אחרות, רוב יהודי הונגריה שנרצחו בשואה נותרו עד אז אלמונים לחלוטין.

כעת, עם השלמת הפרויקט, נוספו לרשימה עוד 225 אלף שמות, כך שמספר יהודי הונגריה שנרצחו בשואה ומוכרים בשמותיהם הכפיל את עצמו ועומד על 485 אלף בני אדם, כ-80% מיהודי הונגריה הנרצחים. "הצלחנו לחלץ את הפנים של אלה שאת פניהם ניסו למחוק", אמר בשבוע שעבר ל"הארץ" ד"ר חיים גרטנר, מנהל אגף הארכיונים ביד ושם. "זה הפרויקט המוצלח ביותר שאנו מנהלים כעת בתחום תיעוד השואה", הוסיף יו"ר יד ושם, אבנר שלו.

לצד שמואל לדרר מאפשרים המסמכים החדשים לספר גם את סיפור חייהם של רבים אחרים. אחד מהם הוא אדולף קליין, שנולד ב-1876 לאביו מיקלוש ואמו פאני וחי בעיירה בקטלורנטהאזה בדרום-מזרח הונגריה. מהתיעוד עולה כי הרשויות החרימו את האדמות שהיו בבעלותו וכי ב-1944, כשהיה בן 68, הוא נרצח באושוויץ.

שינוי הנחת יסוד

איך הצליחו ב"יד ושם" לאתר את השמות החדשים של הנרצחים מקרב יהודי הונגריה? ראשית, הם נדרשו לשינוי משמעותי בהנחת היסוד שלהם, לפיה קיימת רשימה מסודרת ואחידה של כל היהודים שגורשו מהונגריה. "במשך שנים חשבו שיש רשימה כזו", אמר גרטנר. "ברגע שהבנו שאין, הפסקנו לחפש אותה".

וכך, במקום לחפש את הרשימה החליטו ביד ושם להרכיב אותה בעצמם. הם עשו זאת תוך שילוב בין חיפוש "שתי וערב" בארכיונים ובין שימוש בטכנולוגיה החדשה ביותר כדי לעבד את המידע שמצאו

שם.

למשימה גויסו כ-20 חוקרים מקומיים בהונגריה ובסביבתה. "במשך עשור הם סרקו כ-20 ארכיונים והפכו דף אחר דף, בחיפוש מסמכים שתיעדו את גורלם של יהודי הונגריה בשואה", אמר ד"ר אלכס אברהם, מנהל "היכל השמות" של יד ושם. עבודתם התאפשרה לאחר שממשלת הונגריה ניאותה לשנות את החוק, כך שיאפשר גישה בלתי מוגבלת למסמכים, שעד אז היו חסויים, בין היתר משום שכללו פרטים אישיים.

בשלב הראשון הכינו החוקרים סקירה של כל החומר הרלוונטי שנמצא ברחבי הונגריה — מארכיוני המדינה המרכזיים, דרך ארכיונים בעיירות קטנות ועד לקהילות היהודיות. "ברבים מהארכיונים אין כל סימון מיוחד של חומרים שקשורים לשואה או ליהודים, לכן השלב הזה היה קריטי", אמר אברהם. בשלב הבא נאספו והועתקו כל המסמכים שכללו שמות של יהודים, אשר שמורים באותם ארכיונים. השמות הסתתרו בתכתובות וברישומים שונים דוגמת כרסות של יהודים שגויסו לפלוגות עבודה, מפקד אוכלוסין שבוצע בהונגריה, רישום של רכוש שהוחרם מבעליו היהודים ותיעוד של יהודים בעלי אדמות.

חלק מהמסמכים הם ניירות רשמיים של משרדי הפנים, ההגנה והחקלאות בהונגריה. מסמכים אחרים נמצאו בארכיונים של קהילות יהודיות מקומיות, כולל כאלה שנמחקו כליל. בסופו של התהליך אותרו 168 אלף תיקים המכילים כ-2.5 מיליון עמודים שבתוכם רשומים שמותיהם של 694 אלף יהודים. כעת התפנו לברר מי מאותם יהודים נרצח בשואה ומי שרד וכן מי כבר מוכר במאגר יד ושם ומי חדש. "עד עכשיו ידענו מתי, מאיפה ועם כמה אנשים יצאה כל רכבת", אמר אברהם. "עכשיו אנחנו מכירים גם את שמות היהודים שהיו בתוכן".

כדי להתמודד עם כמות החומר העצומה, השתמשו ביד ושם בטכנולוגיה חדישה, שמאפשרת ניהול כמות גדולה של מידע, שנאסף ממקורות שונים, בפורמטים שונים ובאיכויות שונות. בשפה המקצועית נקרא התחום הזה "ביג דאטה". "אנחנו יודעים היום לעשות חיפושים חכמים בחתכים שונים בכמות עצומה של חומר, ולדלות מהם פרטים שבעבר איש לא חלם שניתן יהיה להפיק מהם", אמר גרטנר. מאות אלפי השמות שנמצאו בהונגריה הוזנו ישירות למאגר של יד ושם, שם בוצעו תהליכים כמו הצלבת נתונים, בדיקת כפילויות ובירורים נוספים. בסופו של דבר אותרו 225 אלף שמות חדשים של קורבנות שואה יהודים מהונגריה.

אחד מהם היה שמואל לדרר. המידע עליו הסתתר בשני מסמכים שונים, שנשמרו בארכיונים שונים. אחד מהם היה כרטיס של "שירות העבודה" בהונגריה, שהוכן על ידי משרד ההגנה ההונגרי. המסמך השני נמצא באוסף של משרד החקלאות ההונגרי, שעסק בהחרמת אדמתם של יהודים. עיון במסמכים איפשר לא רק לחלץ את שמו של לדרר, אלא גם לשרטט את סיפור חייו ומותו. התברר, כי יחד עם אחיו הוא ירש מאביו 77 דונם של אדמות וכי לצד זאת, השתתף באופן פעיל בחיי הציבור בכפר ובמחוז ושימש כמגיסטר היישוב (הממונה מטעם השלטון) וכחבר המועצה המחוזית. ב-1939 נכנס לתוקפו החוק האנטי-יהודי השני בהונגריה, שאיפשר להחרים את רכושם של יהודים בעלי אדמות. ב-1941 הגישו שני האחים לבית המשפט בעיר פץ' תלונה נגד החרמת רכושם. התלונה, מטבע הדברים, נדחתה, ובאוקטובר 1942 ניתנה ההחלטה הסופית על החרמת רכושם על ידי משרד החקלאות. ב-28 במאי 1944 נרצחו שמואל לדרר ואשתו גיזלה באושוויץ. הם היו שניים מבין כ-600 אלף יהודי הונגריה שנרצחו בידי הנאצים — עשירית מכלל הנרצחים היהודים בשואה.

תיעוד ביוגרפי

המסמכים החדשים שנמצאו בארכיונים בהונגריה שימשו גם להוספת מידע חדש על נרצחים ששמותיהם כבר היו מוכרים, אך עד כה לא היה מספיק תיעוד ביוגרפי עליהם. שניים מהם הם בני הזוג ראובן (רודולף) שלגו ואוגניה (ז'ני) לבית הרצל מבודפשט.

במסמכים התגלה כי ראובן, סוחר מתכות, נלקח למחנה עבודה סמוך לבודפשט ב-1943 ובהמשך נרצח בפלוגות עבודה בשכנדורף באוסטריה. גם גורלה של אשתו אוגניה, עקרת בית, לא שפר עליה. ב-1944 היא נחטפה מביתה בידי כנופיות "צלב החץ", ומאז נעלמו עקבותיה.

בנם היחיד, טיבור, שנולד ב-1937, שרד בשואה כילד, ואחרי המלחמה עלה לארץ, כאן היה לרב ולפעיל בתנועת בני עקיבא. המסמכים שנמצאו לאחרונה מגבים ומשלימים את העדות שמסר בעבר ליד ושם על גורל הוריו.

"אמא ואני הלכנו לבקר את אבא במחנה. היד שלי היתה קטנה, וכך הצלחתי להעביר לו אוכל דרך הגדר. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי את אבא", סיפר על מעצרו של אביו ב-1943. גם את מעצרה של אמו, שנה לאחר מכן, זכר: "התחבאתי מתחת למיטה. ככה לא מצאו אותי". מאגר שמות קורבנות השואה של יד ושם מכיל היום כ-4.7 מיליון שמות מתוך כשישה מיליון קורבנות. עדכון המאגר החל ב-1954, תחילה תוך שימוש ב"דפי עד" אותם מילאו ניצולי שואה ומשפחות הנרצחים בכתב ידם. היום דפי העד ניתנים למילוי מקוון באינטרנט, אך את עיקר המשאבים מפנה יד ושם לפרויקטים גדולים כמו זה שבוצע בהונגריה, במהלכם מאותרים שמות חדשים של נרצחים באמצעות מיצוי המידע ששמור במסמכים ארכיוניים שעד כה לא היו נגישים. "אנחנו שואפים להגיע לחמישה מיליון שמות — מעבר לזה זה כמעט בלתי אפשרי", אומר אברהם, כשהוא נשאל על יעדי העבודה שלו. הסיבה לכך קשורה בהיעדר תיעוד של רבים מהנרצחים במזרח אירופה. "בברית המועצות נרצחו יהודים על ימין ועל שמאל בלי שום רישום", הוסיף. "ברוב הגטאות בפולין לא נשמר הרישום והיהודים נשלחו משם ישירות להשמדה". הפרויקט הנוכחי בוצע בתמיכת הקרן הצרפתית לזיכרון השואה, שבראשה עמדה סימון וייל, ניצולת השואה היהודייה שכינה כשרה בממשלת צרפת, ומתה בקיץ האחרון. וייל ראתה חשיבות מיוחדת באיסוף השמות של יהודי הונגריה. באביב 1944, בבירקנאו, היא היתה עדה להגעתם של יהודי הונגריה לרמפה, משם הובלו לתאי הגזים. בימים אלה מיישמים ביד ושם את המודל שבוצע בהונגריה גם לצורך איסוף שמות בפולין, במדינות ברית המועצות לשעבר ובמדינות הבלקן. "זה הפרויקט המוצלח ביותר שאנו מנהלים כעת בתחום תיעוד השואה", אמר יו"ר יד ושם, אבנר שלו. "אנחנו מקווים להגיע לתוצאות דומות גם שם".